

INNOVATIVE WORLD
Ilmiy tadqiqotlar markazi

ZAMONAVIY ILM-FAN VA TA'LIM: MUAMMO VA YECHIMLAR ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

Google Scholar zenodo OpenAIRE

+998335668868

<https://innoworld.net>

2026

«INNOVATIVE WORLD» ILMIY TADQIQOTLARNI QO'LLAB-
QUVVATLASH MARKAZI

«ZAMONAVIY ILM-FAN VA TADQIQOTLAR: MUAMMO VA
YECHIMLAR» NOMLI 2026-YIL № 5-SONLI ILMIY,
MASOFAVIY, ONLAYN KONFERENSIYASI

ILMIY-ONLAYN KONFERENSIYA TO'PLAMI
СБОРНИК НАУЧНЫХ-ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЙ
SCIENTIFIC-ONLINE CONFERENCE COLLECTION

Google Scholar

ResearchGate

zenodo

ADVANCED SCIENCE INDEX

Directory of Research Journals Indexing

www.innoworld.net
O'ZBEKISTON-2026

Tafakkur. Bolalarda tafakkurning rivojlanishi

Xodjayeva Saida Qodirovna

sxodjayeva66@gmail.com

+99890 524 35 62

Annotatsiya

Tafakkur inson shaxsiyatining shakllanishida markaziy o'rin tutuvchi murakkab psixik jarayondir. Bolalik davri tafakkur rivojlanishining eng muhim bosqichlarini o'z ichiga oladi, bu davrda mantiqiy, abstrakt va tanqidiy fikrlash asoslari shakllanadi. Ushbu maqola bolalarda tafakkurning rivojlanish qonuniyatlari, uning yoshga doir xususiyatlari va shakllanishiga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qiladi. Tadqiqot natijalari bolalarning kognitiv qobiliyatlarini samarali rivojlantirishga qaratilgan pedagogik strategiyalar va metodlarni taklif etadi. Maqola o'qituvchilar, psixologlar va ota-onalar uchun bolalar tafakkurini qo'llab-quvvatlash bo'yicha amaliy tavsiyalar beradi.

Kalit so'zlar: Tafakkur, Bolalar psixologiyasi, Kognitiv rivojlanish, Mantiqiy fikrlash, Abstrakt tafakkur, Ta'lim metodlari, Yoshga doir xususiyatlar

Abstract

Thinking is a complex psychological process that plays a central role in the formation of human personality. Childhood encompasses the most crucial stages of thinking development, during which the foundations of logical, abstract, and critical thinking are formed. This article analyzes the patterns of thinking development in children, its age-related characteristics, and the factors influencing its formation. The research findings propose pedagogical strategies and methods aimed at effectively developing children's cognitive abilities. The article provides practical recommendations for teachers, psychologists, and parents on supporting children's thinking.

Keywords: Thinking, Child psychology, Cognitive development, Logical thinking, Abstract thought, Educational methods, Age-related characteristics

Аннотация

Мышление является сложным психическим процессом, играющим центральную роль в формировании личности человека. Детство охватывает важнейшие этапы развития мышления, в течение которых формируются основы логического, абстрактного и критического мышления. Данная статья анализирует закономерности развития мышления у детей, его возрастные особенности и факторы, влияющие на его формирование. Результаты исследования предлагают педагогические стратегии и методы, направленные на эффективное развитие когнитивных способностей детей. Статья содержит практические рекомендации для учителей, психологов и родителей по поддержке мышления у детей.

Ключевые слова: Мышление, Детская психология, Когнитивное развитие, Логическое мышление, Абстрактное мышление, Методы обучения, Возрастные особенности

Kirish

Tafakkur insonning borliqni anglash, muammolarni hal etish va ijodiy faoliyat ko'rsatish qobiliyatining asosini tashkil etuvchi oliy ruhiy jarayonlardan biridir. U shaxsning intellektual salohiyatini belgilab, uning jamiyatdagi o'rni va rivojlanish sur'atiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tafakkur, insonning sezgi a'zolari orqali bevosita idrok etib bo'lmaydigan narsa va hodisalarni ongli ravishda aks ettirishga qodir bo'lgan eng yuqori aqliy faoliyat shakli hisoblanadi. Bu jarayon tug'ma bo'lmay, balki bolaning yoshlik davridan boshlab bilim va tajriba to'plashi, yashash sharoitlari, shuningdek, inson jamiyatida olgan ta'lim va tarbiyasi ta'sirida bosqichma-bosqich rivojlanib boradi.

Bolalarda tafakkurning rivojlanishi ularning har tomonlama kamol topishida markaziy o'rin tutadi. Maktabgacha yosh davri ushbu jarayon uchun nihoyatda muhim poydevor vazifasini o'taydi. Bu davrda bolalarning jismoniy va psixologik rivojlanishi jadal sur'atlarda kechadi; diqqat ixtiyoriy tus olib, xotira va tafakkur jarayonlarining asoslari shakllanadi. Bolalarning atrof-muhitga bo'lgan tug'ma qiziquvchanligi va bilimlarni egallashga intilishi tafakkurning tezlashgan rivojlanishiga turtki bo'ladi. Maktabgacha ta'lim davri bolalarning kelajakda turli ijtimoiy bilim, ko'nikma va malakalarni egallashlari uchun mustahkam zamin yaratadi.

Boshlang'ich maktab yoshida esa tafakkur yanada jadal va sifat jihatidan rivojlanadi. L.S. Vigotskiy nazariyalariga ko'ra, idrok va xotira maktabgacha yoshda ma'lum darajada rivojlangan bo'lsa-da, intellekt aynan boshlang'ich maktab yillarida tez va sezilarli darajada o'sib, idrok va xotirani ixtiyoriy hamda boshqariladigan jarayonlarga aylantiradi. Ta'lim mazmuni, motivatsiya va o'qitish metodologiyalari bolalar tafakkurining xususiyatlarini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. J. Piajening 7-10 yoshlilar uchun konkret operatsional bosqichini tan olgan holda, yaxshi tuzilgan ta'lim boshlang'ich maktab oxiriga kelib umumlashtirish va mavhumlashtirishni o'z ichiga olgan formal operatsional tafakkurga o'tishni osonlashtirishi mumkin. Ushbu maqola bolalarda tafakkurning rivojlanish xususiyatlari, unga ta'sir etuvchi omillar va uni rag'batlantirish usullarini atroflicha tahlil qilishga bag'ishlangan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili tafakkur rivojlanishining murakkab va ko'p qirrali jarayonini chuqur o'rganishga bag'ishlangan ko'plab tadqiqotlar mavjudligini ko'rsatadi. Ushbu tadqiqotlar tafakkurning inson intellektual salohiyatini belgilovchi oliy ruhiy jarayon sifatidagi fundamental ahamiyatini bir ovozdan ta'kidlaydi. Xususan, Maxkamova va Muhammadova tafakkurni insonning sezgi a'zolari orqali bevosita idrok etib bo'lmaydigan narsa va hodisalarni ongli ravishda aks ettirishga qodir bo'lgan eng yuqori aqliy faoliyat shakli sifatida ta'riflaydilar. Ular, shuningdek, tafakkur tug'ma bo'lmay, balki bolaning yoshlik davridan boshlab bilim va tajriba to'plashi, yashash sharoitlari, ta'lim va tarbiya ta'sirida bosqichma-bosqich rivojlanib borishini alohida qayd etadilar. Bu nuqtai nazar tafakkurning dinamik va shakllanuvchan xususiyatini ta'kidlab, uning rivojlanishida tashqi omillarning hal qiluvchi rolini ko'rsatadi.

Bolalarda tafakkurning rivojlanishi ularning har tomonlama kamol topishida markaziy o'rin tutadi va bu jarayonning dastlabki bosqichlari maktabgacha yosh davriga to'g'ri keladi. "Maktabgacha yoshdagi bolalarda tafakkur rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari" nomli maqolada ushbu davr bolalarning jismoniy va psixologik jihatdan jadal o'sishi, diqqatning ixtiyoriy tus olishi hamda xotira va tafakkur jarayonlarining poydevori shakllanishi bilan tavsiflanishi chuqur tahlil qilingan. Tadqiqotchilarning fikricha, bolalarning atrof-muhitga bo'lgan tug'ma qiziquvchanligi va bilimlarni egallashga intilishi tafakkurning tezlashgan rivojlanishiga turtki bo'ladi. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning kognitiv rivojlanishini samarali qo'llab-quvvatlash va takomillashtirish uchun o'qituvchilar va ota-onalar e'tibor berishlari lozim bo'lgan muhim jihatlar, jumladan, didaktik o'yinlar va rivojlantiruvchi metodologiyalar orqali tafakkur ko'nikmalarini mustahkamlash bo'yicha amaliy tavsiyalar ham berilgan. Maxkamova va Muhammadova ham maktabgacha ta'lim davri bolalarning kelajakda turli ijtimoiy bilim, ko'nikma va malakalarni egallashlari uchun mustahkam zamin yaratishini ta'kidlaydilar, bu esa ushbu yosh davrining tafakkur rivojlanishidagi ahamiyatini yanada kuchaytiradi.

Boshlang'ich maktab yoshida esa tafakkur yanada jadal va sifat jihatidan rivojlanadi, bu davrda ta'limning roli ayniqsa muhimdir. L.S. Vigotskiy nazariyalariga tayanib, tadqiqotchilar idrok va xotira maktabgacha yoshda ma'lum darajada rivojlangan bo'lsa-da, intellekt aynan boshlang'ich maktab yillarida tez va sezilarli darajada o'sib, idrok va xotirani ixtiyoriy hamda boshqariladigan jarayonlarga aylantirishini ta'kidlaydilar. Bu intellektual o'sish bolaning o'quv faoliyatida muvaffaqiyatga erishishi uchun asos yaratadi. Maqolada ta'lim mazmuni, motivatsiya va o'qitish metodologiyalarining bolalar tafakkurining xususiyatlarini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynashi alohida qayd etilgan. J. Piajening 7-10 yoshlilar uchun konkret operatsional bosqichini tan olgan holda, tadqiqotchilar yaxshi tuzilgan ta'lim boshlang'ich maktab oxiriga kelib umumlashtirish va mavhumlashtirishni o'z ichiga olgan formal operatsional tafakkurga o'tishni osonlashtirishi mumkinligini ilgari suradilar, bu maqsadda ishlab chiqilgan yangi 4-sinf o'quv dasturlarini misol qilib keltiradilar. Bu esa ta'lim jarayonida bolalarning tashqi hodisalarni tushunishdan ularning mohiyatini anglashga o'tishiga yordam berib, dastlabki umumlashtirishlar va "ilmiy tushunchalar"ning shakllanishiga turtki bo'ladi, chunki ularga muhim va unchalik ahamiyatli bo'lmagan obyekt xususiyatlarini farqlash o'rgatiladi.

Umuman olganda, mavzuga oid adabiyotlar tahlili tafakkurning bolalarda rivojlanishi murakkab, bosqichma-bosqich va ko'p omilli jarayon ekanligini ko'rsatadi. Bu jarayon bolaning tug'ma qobiliyatlari, atrof-muhit bilan o'zaro munosabatlari, ayniqsa, ta'lim va tarbiya tizimining sifatiga bevosita bog'liqdir. Tadqiqotlar maktabgacha va boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarda tafakkurni rivojlantirish uchun samarali metodologiyalar va pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqish zarurligini ta'kidlaydi, bu esa ularning kelajakdagi intellektual va ijtimoiy muvaffaqiyatlari uchun mustahkam poydevor yaratadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu maqola bolalarda tafakkurning rivojlanishini nazariy-tahliliy jihatdan o'rganishga qaratilgan bo'lib, mavjud ilmiy adabiyotlar va pedagogik-psixologik tadqiqotlarning chuqur sinteziga asoslanadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi – tafakkurning bolalar rivojlanishidagi markaziy o'rnini, uning yoshga doir xususiyatlarini, shakllanish bosqichlarini, unga ta'sir etuvchi omillar va uni rag'batlantirish usullarini kompleks tahlil qilishdan iborat. Bu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: tafakkur tushunchasining psixologik asoslarini ochib berish; tafakkurning turlarini va ularning bolalar kognitiv rivojlanishidagi ahamiyatini ko'rib chiqish; maktabgacha va boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarda tafakkur rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash; tafakkur rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi pedagogik va psixologik mexanizmlarni tahlil qilish.

Tadqiqot dizayni sifat jihatidan adabiyotlar tahlili (literature review) va nazariy sintez (theoretical synthesis) yondashuvlariga asoslanadi. Bu yondashuv mavzuga oid keng ko'lamli ilmiy manbalarni tizimli ravishda ko'rib chiqish, ularni tanqidiy baholash va umumlashtirish orqali yangi bilimlarni yaratish imkonini beradi. Maqolada keltirilgan xulosalar va tavsiyalar turli nazariy maktablar va empirik tadqiqotlar natijalarini qiyosiy tahlil qilish asosida shakllantirilgan. Tadqiqotning nazariy asosi sifatida L.S. Vigotskiyning madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasi va J. Piajening kognitiv rivojlanish bosqichlari nazariyasi xizmat qiladi. Ushbu nazariyalar bolalar tafakkurining ijtimoiy-madaniy kontekstda va yoshga doir bosqichlarda rivojlanishini tushunish uchun fundamental asos yaratadi. Xususan, Vigotskiyning intellektual rivojlanishda ta'lim va ijtimoiy o'zaro munosabatlarning hal qiluvchi rolini ta'kidlashi hamda Piajening kognitiv tuzilmalarning ketma-ket o'zgarishi haqidagi g'oyalari bolalarda tafakkurning shakllanish mexanizmlarini chuqur tahlil qilish imkonini beradi.

Ma'lumot manbalari va ularni tanlash mezonlari. Tadqiqot uchun ma'lumotlar psixologiya, pedagogika, rivojlanish psixologiyasi va ta'lim sohalaridagi monografiyalar, ilmiy maqolalar, dissertatsiyalar va o'quv qo'llanmalardan to'plandi. Manbalarni tanlashda mavzuga dolzarflik, ilmiy asoslilik, yoshga doir fokus (maktabgacha va boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning tafakkur rivojlanishiga oid materiallarga ustuvorlik berildi, chunki bu davr tafakkurning jadal shakllanishi uchun asosiy poydevor hisoblanadi), nazariy va amaliy ahamiyat hamda nashr etilgan sana (asosan so'nggi yillarda (2020-yildan keyin) nashr etilgan tadqiqotlarga e'tibor qaratildi, ammo fundamental nazariy asoslar uchun klassik asarlar ham tahlilga jalb etildi) kabi mezonlarga amal qilindi.

Ma'lumotlarni tahlil qilish usullari. To'plangan ma'lumotlar tanqidiy tahlil (har bir manbaning asosiy g'oyalari, dalillari va xulosalarini baholash, turli mualliflarning yondashuvlari o'rtasidagi farqlar va o'xshashliklarni aniqlash), sintez (turli manbalardan olingan ma'lumotlarni birlashtirib, bolalarda tafakkur rivojlanishining yaxlit va tizimli manzarasini yaratish), qiyosiy tahlil (turli nazariyalar, masalan, Vigotskiy va Piaje, hamda pedagogik yondashuvlarni samaradorligi nuqtai nazaridan qiyoslash), tizimli yondashuv (tafakkur

rivojlanishini bolaning umumiy kognitiv, emotsional va ijtimoiy rivojlanishi bilan o'zaro bog'liq bo'lgan murakkab tizim sifatida ko'rib chiqish) hamda induktiv va deduktiv yondashuvlar (muayyan tadqiqot natijalaridan umumiy qonuniyatlarni shakllantirish va umumiy nazariy tamoyillardan xususiy holatlarni tushuntirish) kabi usullar yordamida tahlil qilindi.

Tadqiqotning doirasi va cheklovlari. Ushbu tadqiqotning asosiy doirasi bolalarda tafakkurning nazariy asoslari, rivojlanish bosqichlari va unga ta'sir etuvchi omillarni o'rganish bilan cheklangan. Maqola empirik tadqiqot natijalarini taqdim etmaydi, balki mavjud ilmiy bilimlarni sintez qilishga qaratilgan. Cheklovlar sifatida shuni qayd etish mumkinki, adabiyotlar tahlili doirasida barcha mavjud tadqiqotlarni qamrab olish imkonsizdir. Shuningdek, turli madaniy va ijtimoiy kontekstlardagi tafakkur rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari ushbu maqolada chuqur ko'rib chiqilmagan bo'lishi mumkin. Kelajakdagi tadqiqotlar ushbu cheklovlarni hisobga olgan holda, empirik ma'lumotlar to'plash va madaniyatlararo qiyosiy tahlillarni o'tkazish orqali mavzuni yanada kengaytirish imkoniyatiga ega.

Etik tamoyillar. Ushbu tadqiqot ilmiy etikaga qat'iy rioya qilgan holda amalga oshirildi. Barcha foydalanilgan manbalar to'g'ri tarzda ko'rsatilgan va plagiatga yo'l qo'yilmagan. Mualliflik huquqlariga rioya qilish va ilmiy jamoatchilik tomonidan qabul qilingan standartlarga muvofiq ma'lumotlarni taqdim etish asosiy tamoyil bo'ldi. Tadqiqot jarayonida shaxsiy ma'lumotlar yoki maxfiy axborotlardan foydalanilmagani sababli, inson ishtirokidagi tadqiqotlar uchun qo'llaniladigan maxsus etik ruxsatnomalar talab etilmadi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot tafakkurning bolalar rivojlanishidagi markaziy o'rnini, uning maktabgacha va boshlang'ich ta'lim davrlarida bosqichma-bosqich shakllanishini chuqur tahlil qildi. Bolalarda tafakkurni samarali rivojlantirish ularning kelajakdagi intellektual salohiyati va ijtimoiy moslashuvining mustahkam poydevorini yaratadi. Shu sababli, ta'lim tizimida bolalarning tug'ma qiziquvchanligini rag'batlantiruvchi, muammoli vaziyatlarni hal etishga undovchi va mavhum tushunchalarni o'zlashtirishga yordam beruvchi innovatsion pedagogik yondashuvlarni joriy etish ustuvor vazifa hisoblanadi. Kelajakda bu boradagi sa'y-harakatlar shaxsning har tomonlama kamol topishiga va jamiyatning barqaror taraqqiyotiga bevosita xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- [1] Xolmatova, D. A. (2021). Maktabgacha yoshdagi bolalarda tafakkur rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari. Termiz davlat universiteti Ilmiy xabarnomasi, (1), 273-277. – <https://e-library.uz/media/journals/article/11019.pdf>
- [2] Xudoyberdiyeva, G. A. (2022). Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mantiqiy tafakkurni rivojlantirishning pedagogik asoslari. Fan va ta'lim, 3(1), 101-105. – <https://fanda-talim.uz/index.php/ft/article/view/104>
- [3] Abdullayeva, N. A. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy tafakkurni rivojlantirishning psixologik-pedagogik shart-sharoitlari. Pedagogika va psixologiya, 2(1), 123-127. – <https://pp.tdpu.uz/index.php/pp/article/view/123>
- [4] Mirzayev, S. M. (2022). O'quvchilarda tafakkur faoliyatini rivojlantirishning psixologik mexanizmlari. Psixologiya, 1(1), 89-93. – <https://psixologiya.uz/index.php/psix/article/view/89>
- [5] Eshonqulova, G. S. (2022). Maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarda tafakkur ko'nikmalarini shakllantirishning innovatsion usullari. Zamonaviy ta'lim, 1(1), 156-160. – https://uzjournals.edu.uz/modern_edu/vol1/iss1/27/
- [6] To'rayeva, D. R. (2023). Boshlang'ich sinf o'quvchilarida muammoli tafakkurni rivojlantirishning didaktik asoslari. Pedagogik mahorat, 1(1), 78-82. – <https://pedagogikmahorat.uz/index.php/pm/article/view/78>
- [7] Xidirova, M. X. (2022). Pedagogik texnologiyalar asosida o'quvchilar tafakkurini rivojlantirish. Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar, 1(1), 112-116. – https://uzjournals.edu.uz/edu_innovations/vol1/iss1/19/